

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: МІФОЛОГІЗМ ЧИ СИМВОЛІЧНА ОБРАЗНІСТЬ ПОЕЗІЇ?

Предметом статті є дослідження проблеми про міфологізм чи символічну образність поезії Тараса Шевченка, поетики його творів. Особливістю поетики Шевченка є домінування символічної образності.

Мета нашого дослідження полягає у доведенні того, що, з огляду на поетику, вірші "Кобзаря" – свідчення інтелектуальності Шевченка. Вони є історичними й історіософічними, ґрунтуються на образах і символах, що виступають найзручнішими формами передачі філософського змісту історії. Так само на меті стоїть завдання спростувати думку про поезію Шевченка як про міф й показати хибність застосування поняття "індивідуальна міфотворчість" щодо його раціоналістичної християнської свідомості.

Предметом дослідження є поетика творів Шевченка.

Стосовно вивчення творчості Т.Г. Шевченка виразно окреслилися два підходи, які протиставляються один одному як географічно, так і засадничо. Перший підхід, притаманний західному шевченкознавству, представлений чільною працею Джорджа Грабовича, схильний розглядати Шевченка як міфотворця [1]. У другому підході, назвемо його вітчизняним, розуміння "Кобзаря" базується на сприйнятті Шевченка передусім як історіософа, поета [2].

Теоретичною базою для Джорджа Грабовича стали наукові теорії Фрейда, Юнга та Леві-Строса. Основна ідея його наукової праці "Поет як міфотворець" полягає у наступному: "у випадку Шевченка маємо міфологічне мислення й міфологічні структури, але аж ніяк не міф у значенні впорядкованої послідовності подій чи реконструйованої оповіді. Шевченкові поетичні тексти – це міф "у фрагментах"; Шевченко свідомо чи інтуїтивно говорить від імені народу, його слово за змістом і формою – це колективний голос народу" [1:149]. Отже, згадана вище праця становить собою поєднання фрейдизму (зокрема психоаналізу) зі структуралізмом. Однак, на наш погляд, структурний аналіз видається занадто штучним при застосуванні його до тих явищ, котрі виникли у часі набагато раніше до нього самого. Структураліст не бере до уваги творчу індивідуальність поета, історію виникнення твору – звідси терміни "шаман" й "пророк" для підкреслення приналежності Шевченка до колективного безсвідомого як виразника певної культурної спільності, творчий акт котрого ініціюється не власною творчою волею, а тим же самим колективним безсвідомим. Для Леві-Строса як теоретика структуралізму, на якого часто посилається Грабович, "поняття "міф" – це категорія нашого мислення, яка довільно використовується нами, щоб об'єднати під тим самим терміном намагання пояснити природні феномени, твори усної літератури, філософські теорії й випадки виникнення лінгвістичних процесів у свідомості суб'єктів" [3:31].

Тлумачення міфу Леві-Стросом дає змогу накидати на будь-яке явище словесної творчості ярлик міфу. Це твердження нашого дослідження не слід сприймати як вияв ворожості до структуралістського підходу чи недооцінку його внеску у дослідження феноменів навколишньої дійсності. Просто слід пам'ятати, що наведене визначення Леві-Строса має радше соціокультурне застосування, вельми широке, аніж теоретико-літературне, більш вузьке. Саме ця теоретична "розмитість" терміну може дати можливість для вільної інтерпретації його і різноманітних наукових спекуляцій ним.

Для Грабовича міфологізм мислення поета полягає в тому, що "Шевченко, розповідаючи свій міф не тільки приміряє протилежності і виробляє форму психологічного звільнення, а й рішуче береться щонайменше за створення міфологічної програми для власної нації. Тільки Шевченко сприймає себе і сприймається "як пророк, як творець міфа" [1:151]. Це означає, що Шевченко мусить мати ступінь розвитку, подібний до ступеня розвитку первісної людини. Адже, говорячи про властивості міфологічної свідомості, Мелетинський зауважує: "деякі особливості міфологічного мислення є наслідком того, що первісна людина ще не виділяла себе чітко з оточуючого світу і переносила на природні об'єкти свої особисті властивості... Дифузність первісного мислення виявилась й в нечіткому розокремленні суб'єкта й об'єкта, матеріального та ідеального. Первісному мисленню притаманний надзвичайно слабкий розвиток абстрактних понять, внаслідок чого класифікації та логічний аналіз здійснюються вельми містким чином за допомогою конкретних предметних уявлень, які, однак можуть набувати знакового, символічного характеру, не втрачаючи своєї конкретності" [4:163]. Таким чином, міфологічне мислення можливе тільки у первісному суспільстві.

Шевченко не може бути колективним голосом народу на манер рапсода чи кобзаря, тому що його було вилучено з народного середовища, хоча колективні уявлення, закладені в період його дитинства й отрочества, пустили міцні корені. У поетиці "Кобзаря" маємо справу з образним перетворенням історії. Навіть той факт, що у Шевченка спостерігається протиставлення (так звана "бінарна опозиція", притаманна, за твердженням Грабовича, міфу) минулого й сучасного не є свідченням міфологізму мислення поета. Навпаки, саме ця риса, яка є характерною для всіх поетів-романтиків, вказує на приналежність Шевченка до загального світового мистецького процесу. Це минуле виступає не як міфічна квазіісторичність на зразок "золотого часу", а як цілком реальна, образно осмислена за допомогою такої властивості людського інтелекту як уява. Художній образ в творчості Шевченка виконує узагальнюючу функцію, стає найзручнішим способом передачі філософського змісту історії народу.

Особливістю поетики Шевченка є домінування символічної образності, причому ці символи є індивідуальними (хіба що образ Катерини чи покритки може сягати ще часів міфологічної свідомості, наслідком якої є сприйняття України як жіночого образу; проте, все може бути простіше – образ зведеної дівчини взагалі є алюзією, натяком на історію відношень Росії та України), а саме: три ворони, вбивство Гонтою своїх дітей (теж вірогідним є припущення, що це – натяк на відношення між Україною та Польщею). Чого досягає Шевченко ви-

користанням символів та символічних сцен? Ефекту затемнення того глибокого філософського змісту української історії з метою захисту від критики, хоча в той же час імплікація фольклорних образів у власну творчість робила останню зрозумілою широкому загалу читачів. Відбувалося це тому, що "символічна живописна образність значно багатша від простої метафоричної образності, оскільки у смисловому відношенні вона містить вказівку на те чи інше своє інобуття" [5:50]. Якби Шевченко "творив міф", то всі його образи сприймалися б ним самим і народом буквально, адже "... все, що трактується умовно й феноменально в алегорії, метафорі й символі, стає в міфі дійсністю в буквальному смислі слова" [5:50]. Отже, цілком переконливим, на нашу думку, є твердження В. Шевчука про те, що Шевченко "бачить минуле України через поетичне уявлення, візійно, але не для самої гри фантазії чи творення міту, а для утвердження певної інтелектуальної позиції, ... чинить як історик, а точніше історіософ, бо його цікавить передусім філософія історії, при тому, за можливістю справжньої, а не вигаданої..." [6:1].

Очевидно, Грабович плуває два близькі (культурологічно, а не семантично) поняття – "міф" і "символ". Символ завжди наявний в міфі, проте він не є міфом. Більш того, ті символи, які наявні в міфі, є найархаїчнішими – архетипними. Вони "несуть те саме чи дуже подібні значення для більшої частини, якщо не для всього людства. Можна ... зустріти той факт, що деякі символи, такі, як "небесний батько й земна мати", "світло", "кров", "верх-низ", "вісь-колесо" й інші, які з'являються знову та знову в настільки віддалених у просторі й часі культурах, що будь-який історичний вплив між ними був би неможливим..." [7:107]. Твердження Грабовича, що Шевченків "міф" "... розвивається через ряд бінарних опозицій та примирень між ними ..." [1:150], а також спроби деяких прихильників його підходу до вивчення поезії як міфу, є дискусійними. Зокрема В. Скуратівський зазначає: "Шевченківський дебют "Причинна" – з надзвичайною послідовністю віддає онтологічний ритм міфу: розгніваного, збуреного Космосу, збуреного "Дніпра", поперемінної по черешності "верху" й "низу" [8:112] ... і т.д. Проте наявність протиставлення "верху" й "низу" – не обов'язково свідчення індивідуального міфотворення, а скоріше спадок міфологічного мислення, що ґрунтувалося на колективних уявленнях, в яких чільне місце посідали вище згадувані архетипні символи. Ці бінарні опозиції, втілювані в архетипних символах, є елементами поетики будь-якого твору, але це не міф, а релікт первісної свідомості. Міфотворення й раціональність мислення є несумісними.

1. Грабович Джордж Г. Поет як міфотворець (дослідження семантики символів у Т.Шевченка) // Всесвіт, № 5, 1998.
2. Гончар О. Вічне слово (вступне слово до "Кобзаря") // Т.Г. Шевченко Кобзар – К, Дніпро, 1980.
3. Леви-Стросс Клод Первобытное мышление – М., Республика, 1994.
4. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа – М.: Вост. литература, 1995.
5. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство – Искусство, 1995.
6. Шевчук В. "Святой Чигирин". Бачення української історії в поезії Тараса Шевченка // Українська мова та література. – № 18, травень. – 2000.
7. Филипп Уилрайт Метафора и реальность // Теория метафоры – М., Прогресс. – 1990.
8. Скуратівський В. Из спостережень над поэтикою Шевченка // Сучасність, №3, 1994, ст. 106-116.

Матеріал надійшов до редакції 23.01.2004 р.

Пинчук Т.С. Тарас Шевченко: мифологизм или символическая образность поэзии?

Предметом статьи является исследование проблемы мифологизма или символической образности поэзии Тараса Шевченко, поэтики его произведений.

Pinchuk T.S. T. Shevchenko's Poetry: Mythological Character Versus Symbolic Imagery.

The paper addresses the problem of mythological character versus symbolic imagery of poetry by T. Shevchenko.